

ZAHİD EL-KEVSERİ VE FETVA METODU ZAHİD AL-KEVSERİ AND HIS FATWA METHODOLOGY

Rifat USLU*

Öz

Osmanlı'nın yetiştirdiği son dersiamlardan Muhammed Zahid el-Kevseri, Kafkasya'dan Anadolu'ya göç etme zorunda bırakılan Çerkez asıllı bir aileye mensuptur. Aile Düzce'ye yerleşmiştir. Burada dünyaya gelen Kevseri, ilk eğitimini aynı zamanda bir ilim adamı olan babasından almıştır. Bunun için "düzcevi" nisbesiyle de anılmıştır. Medrese eğitimi için İstanbul'a giderek zamanının meşhur âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. Tahsil hayatından sonra girdiği sınavlarda müderrislik unvanını elde ederek değişik medreselerde müderrislik yapmıştır. Şeyhülislam yardımcılığı da yapan Kevseri, 1922 senesinde Mısır'a göç etme zorunda kalmıştır. Gerek hayatının Türkiye safhasında gerekse Mısır safhasında eserler vermiştir. İslami ilimlerin hemen hemen her dalında kendini yetiştiren Kevseri, fetva verme konusu üzerinde de hassasiyetle durmuştur. Biz de bu çalışmamızda kısaca hayatını ele aldıktan sonra fetva ve bu konuda Kevseri'nin görüşlerini tespit etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Zahid el-Kevseri, Fetva, İftâ, Müfti, Müstefti ve Mesele.

Abstract

Muhammed Zahid al-Kevseri was one the last mudarrissas educated in Ottoman Emprie. Al-Kevseri, who had a Cherkes family, was obliged to migrate Anatolia from Caucasia. When came to Anatolia, his family settled in Düzce. Al-Kevseri was born in Düzce and took his initial education from his scholar father. Therefore, Al-Kevseri was named also as 'Düzcevi' (means 'from Düzce'). Afterwards, Al-Kevseri went to İstanbul for his madrassa education and took lessons from the most famuos scholars of the time. After his education, Al-Kevseri gained the degree of mudarris and worked in various madrassa. He also served as an assistant of şhaykh al-İslam. In 1922, he was obliged to migrate Egypt. He has a lot of Works through his career of both İstanbul and Egypt. He has sensitively dwelled upon giving fatwa. In this study, we will discuss the life of Al-Kevseri briefly and his ideas about fatwa in detail.

Keywords: Issue, Fatwa, Givde Fatwa, Mufti, Zahid al-Kevseri.

GİRİŞ

Düzce'nin yetiştirdiği ilim adamlarından biri de şüphesiz, hayatının yarısını Osmanlı'nın son döneminde, yarısını da Cumhuriyet döneminde geçiren Muhammed el-Kevseri ed-Düzcevi el-Mısırî'dir. Kevseri, ilk eğitimini Düzce'de almış, daha sonra İstanbul'a giderek medrese eğitimi burada tamamlamış, medreselerde müderrislik yapmıştır. Arapça eser yazacak kadar Arapçaya vakıf olan Kevseri, fetva vermek konusunda da yetkili bir ilim adamıdır. Biz de bu çalışmamızda kısaca hayatına yer verdikten sonra, fetva, fetva ile alakalı kavramları ele alıp, Kevseri'nin fetva verme ile ilgili görüşlerini tespit etmeye çalışacağız.

I-HAYATI

Bu başlık altında, Kevseri'nin ailesi, tahsil hayatı ve yaptığı görevlerle alakalı olarak kısa bir bilgi vermek istiyoruz.

A-AİLESİ

Muhammed Zahid el-Kevseri, Rus zulmünden dolayı Kafkasya'dan göç etmek durumunda bırakılarak Düzce'ye gelen bir aileye mensuptur. Babası Hasan Hilmi Efendi (1345/1929) dir. Kevseri, Çerkez asıllıdır. Dedeleri "Kevser" ismiyle bilinir. Bunun için de "Kevseri" nisbesini almıştır(Ahmed Hayri,2010,17).¹

Zahid el-Kevseri, Düzce'nin bir köyünde dünyaya geldiği için "Düzcevi", hayatının büyük bir bölümünü Mısır'da geçirmesinden dolayı da Pakistan'da "el-Mısır" nisbesiyle anılmaktadır (Özafaşar, 1996,73). Kevseri'nin hayatı ile ilgili en geniş bilgiyi, O'ndan en çok istifade eden ve hakkında eser yazan talebesi Ahmed Hilmi'nin "el-İmam el-Kevseri" isimli eserinden öğreniyoruz. Kevseri hakkında çalışma yapan araştırmacıların hemen hemen hepsi, Ahmed Hayri'nin eserini referans almıştır. Ahmed Hayri'nin anlattığına göre Zahid el-Kevseri, hicri 28 Şevval 12967miladi 16 Eylül 1879 senesinde sabah ezanıyla

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Fıkıh Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ Ahmed Hayri, el-İmam el-Kevseri, s.17.(Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye'nin neşrettiği, "el-Fıkhu ve Usulü'l-Fıkhu min A'mali'l-İmam Muhammed Zahid el-Kevseri" Lübnan,2010, isimli eserin içerisinde yer almaktadır. İlgili yayınevini neşrettiği kitapta Kevseri'nin bir kısım kitapları da yer almaktadır. Kitap,536 sayfadır. Biz Ahmed Hayri'nin kitabını kaynak gösterirken, adı geçen kitap içerisindeki duruma göre sayfa numarası veremeyiz.

beraber, Düzce'ye üç mil uzaklıktaki, babasının adıyla anılan Hasan Efendi köyünde dünyaya gelmiştir(Ahmed Hayri, 2010, 17; Yavuz, 2013, 77; Yalçınkaya, 2013, 18; Çayıroğlu, 2008, 6). Çocukluğu burada geçen Kevseri, aşağıda da ele alınacağı üzere ilk eğitimini burada almıştır(Hayri,2010,17). Eğitimini tamamlayıp Fatih Medresesi müderrisliğine başladıktan sonra evlendi. Evliliği Birinci Dünya Savaşından az önce olmuştu. Bir erkek ve üç kız evlatları oldu. Kızlarından biri, Mısır'a hicretlerinden önce İstanbul'da vefat etti. Diğer iki kızı da Mısır'da vefat etti(Hayri,2010,17). Kevseri, hicret ederken götüremediği ailesini daha sonra Mısır'a getirtti. Kızlarından Seniha, ikamet etmekte oldukları Hilvan'da 20 Şevval 1353te, yakalandığı tifo hastalığından vefat etti. Diğer kızı Meliha ise evlendi, sonra sağlık sorunlarından dolayı eşinden boşandı. 7 Recep 1367 senesinde aşırı şeker hastalığından dolayı vefat etti. Kız kardeşinin yanına defnedildi (Hayri, 2010, 20). Erkek evladı da Mısır'a gelmeden evvel vefat etmiştir(Şener-Sofuoğlu, 1991, 7; Verim, 2005, 7). Eşi de, Kevseri'nin vefatından sonra ayağına sıcak su dökülerek rahatsızlanıp Türkiye'ye dönmüş ve 1957 senesinde Düzce'de vefat etmiştir(Şener-Sofuoğlu, 1991, 7).

B-TAHSİL HAYATI

Kevseri, ilk eğitimini aynı zamanda ilim ve irfan sahibi olan babası Hacı Hasan Efendi'den aldı. İbtidaiyeyi ve Rüşdiyeyi Düzce'de okudu(Sifil,2005,117). Bu arada birçok hocadan özel eğitim de alan Kevseri,(Kevseri,1998,19) şimdiki sisteme göre yüksek eğitimi için hicri 1311 yılında İstanbul'a gelerek, Kazasker Hasan Efendi'nin yaptırdığı hadis medresesine intisap ederek zamanının meşhur ilim adamlarından ders aldı (Hayri,2010,17;Kevseri,1998,110;Çayıroğlu,2008,7). Değişik hocalardan ders alarak İslami ilimlerin her dalında kendini yetiştiren Kevseri, sahip olduğu ilmin hakkını vermek için gerek Türkiye'deki müderrisliği esnasında, gerekse Kahire ve Şam'da kaldığı dönemlerde yüzlerce öğrenciye ders vermiştir (Hayri,2010,64). Yine Ahmed Hayri'nin ifade ettiğine göre, Kevseri'nin Mısır'a hicret ettikten sonra ders verdiği talebelerini sayısı, Türkiye'de ders verdiği talebelerine nispetle azdır. Zira O, bu dönemde daha ziyade ilmi çalışmalara ağırlık vermiş, bununla beraber kendisine başvuranlara ders vermekten de imtina etmemiştir(Hayri,2010,64).

C-ALDIĞI GÖREVLER

Medrese eğitimini tamamlayan Kevseri, bir heyet tarafından imtihan edilerek kendisine bütün branşlarda ders verebileceğine dair icazet verildi(Hayri, 2010, 17; Çayırova, 2008, 10). Fatih Camii'nde müderrislik yapmaya başladı. Bu görevi birinci dünya savaşının başlamasına kadar devam etti. O devirde idareyi elinde bulunduran İttihatçılar, medreselerin alanını daraltmak ve ders saatlarını kısaltmak istediklerinde, onlara karşı mücadele verdi. Bu çalışmaların, dini tedrisatı budamaya yönelik olduğunu anladı. Komisyonunda bulunan müspet üyelerin de yardımıyla kurulan tuzakları boşa çıkardı ve ders saatlarının daha da fazlaşmasını sağladı (Hayri, 2010, 18; Ebu Zehre, 2010, 8). Böylelikle İttihatçılar amaçlarına ulaşamadılar. Kevseri de medreselerde, belağat, aruz ve ilmi vaz'ı okutmaya Cuma günleri hariç düzenli bir şekilde devam etti (Hayri, 2010, 18).

İttihatçılar, savaş esnasında Kevseri'nin İstanbul'da bulunmasının kendilerinin bir takım planlarına engel olacağını düşünerek, İstanbul'dan uzaklaştırılması için, hükümetin o günlerde Kastamonu'da kurduğu medreseyi faaliyete geçirmek için vazifelendirdi. Orada üç sene kaldıktan sonra İstanbul'a döndü(Hayri,2010,18). İstanbul'a dönerken memleketi Düzce'ye uğrayıp bir müddet orada kalmak istedi. Zor bir deniz yolculuğundan sonra Akçakoca'ya, oradan da Düzce'ye geldi.

Düzce'ye gelişinin ilk günlerinde İstanbul'da Daru's-Şafaka medresesine tayin edildiği haberini alan Kevseri, İstanbul'a gidip göreve başlar. Burada bir ay gibi kısa bir süre görev yaptıktan sonra, daha önce girdiği bir sınavdaki başarısının da yardımıyla Medresetü'l-Mütahassısın'a müderris olarak tayin edilir. Sırasıyla önce ders vekâleti üyeliğine, sonra da aynı meclise başkan olur (Hayri, 2010, 19; Yavuz, 1981, 77; Çayıroğlu, 2008, 11-12).

Sultan II. Bayezid bir medrese yaptırmış, bu medresede bizzat Şeyhulislamın ders vermesini emretmişti. Zamanla şeyhülislam, meşguliyetlerinin artmasından dolayı, kendi yerlerine ders vermek üzere bir vekil görevlendirmeye başladılar. Şeyhulislamın yerine ders veren müderrise, ders vekili denirdi. Sultan Vahdeddin zamanında Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi'nin ders vekili olan Kevseri, bu görevi azledilinceye kadar sürdürdü (Hayri, 2010, 25; Verim, 2005, 11).

İstanbul Yangınında Zarar Görenlere Yardım Derneği, Laleli diye bilinen, Sultan II. Mustafa'nın yaptırdığı medreseyi yıkıp yerine cankurtaran ekiplerine garaj olmak üzere bir bina yapmak isterler. Kevseri, medresenin yıkımına karşı çıkınca azledilir, ancak aynı kurulun üyeliğine, İstanbul'dan ayrılınca kadar devam eder (Hayri, 2010, 19; Çayıroğlu, 2008, 13). Ebu Zehre şöyle bir değerlendirme yapar. "Kevseri, görevden azledildi, ancak başkanlık yaptığı mecliste üyelik yapmaya devam etti. Ve bir zamanlar başkanlığın yaptığı mecliste üyeliğe indirilmesinde bir sakınca görmedi. Çünkü azledilme sebebi, onurlu bir

durum olduğu sürece ona göre makbuldür. Gerçekten de böyle bir yüce ruhluluk, çalışanın amir ya da memur, bir başka ifadeyle başkan ya da üye olmasına mani değildir” (Ebu Zehre,2010,8).

Muhammed Zahid el-Kevseri, göreve geldiği günden beri İttihatçılarla karşı karşıya gelmiştir. Doğruları savunmaktan hiçbir zaman çekinmemiştir. Dolayısıyla İttihatçıların hedefi haline gelmiştir. 1922 yılının sonlarına doğru karşılaştığı bir dostunun, İttihatçılar tarafından tutuklanmasının söz konusu olduğunu haber vermesi üzerine evine dahi haber vermeden limana gidip, Mısır’a hicret eder.

D-HİCRET YILLARI

Zahid el-Kevseri, Posta el-Hidviyye şirketine ait, Abbasiye buharlı gemisiyle İstanbul’dan ayrılarak, 13 Rabiulahir1314/04 Aralık 1922 tarihinde İskenderiye’ye ulaşmıştır (Hayri,2010,19).

Kevseri, Mısır’a hicretinden takriben bir yıl sonra 1923’te ilk Şam seyahatini gerçekleştirmiştir. Şam’da bir yıldan fazla kalmıştır. En zor günlerinde dahi ilmi çalışmalara ara vermeyen Kevseri, Şam’da kaldığı süre zarfında meşhur kütüphanelerde bulunan el yazma eserler üzerinde çalışmalar yapmıştır. 1926 yılında Mısır’a dönen Kevseri, Kahire’de halk arasında Türk Tekkesi diye bilinen, Mehmed Bey Ebu’z-zeheb medresesine yerleşmiş, burada bir müddet kaldıktan sonra ikinci defa Şam’a gitmiştir. Burada yine bir yıl kadar ilmi çalışmalarda bulunduktan sonra tekrar Kahire’ye dönüp bir otele yerleşmiştir. Bu arada Türkçe vesikaları Arapçaya tercüme işi için Daru’l-Mahfuzatı’l-Mısriyye’nin açtığı sınavı da kazanıp, İstanbul’dan ayrılalı hiç görmediği ailesini de Mısır’a getirmiştir (Hayri, 2010, 19-20). Yaklaşık sekiz seneden sonra ailesine kavuşan Kevseri, Mısır Devlet Arşivi’nden aldığı mütevazı ücretle ailesinin geçimini sağlamaya çalışmıştır.

Kevseri, Mısır’da bir yandan talebe okuturken diğer taraftan da zamanımıza kadar ulaşan eserlerini yazmaya devam etmiş, bazı yayınevleri aracılığıyla çok sayıda nadide eserin basımına öncülük etmiştir. Mısır basın-yayınında yer alan birçok fikri tartışmış ve karşı yazılar yazmıştır(Yargı,2005,314). Basında çıkan her türlü reformist görüşe ve kendi hak görüşüne ters düşen fikir ve düşüncelere cevap vermiştir. Yazdığı eserlerin belli bir kısmının reddiye tarzında oluşu bunun açık bir göstergesidir. Bu durum bazı çevrelerin tepkisini çekmiş, kendisinin sınır dışı edilmesi için yüksek düzeyde girişimlerde bulunulmasına sebep olmuştur(Yargı,2005,314). Aleyhine cereyan eden teşebbüslere karşı, O’na en fazla yardım edenler yine Mısır ilim çevresinden yüksek seviyedeki sevenleri ve dostları olmuştur. Hatta onların aracılığıyla, sınır dışı edilmesi bir tarafa, Ezher’de ders vermesi teklif edilmiştir. Ancak hem kendisinin hem de eşinin hastalığı ve gözünün az görmesi nedeniyle özür beyan edip bu teklifleri münasip bir üslupla geri çevirmiştir(Ebu Zehre,2010,10).

E-VEFATI

Zahid el-Kevseri, Ahmed Hayri’nin belirttiğine göre, ömrünün son günlerinde bazen şeker hastalığından, bazen tansiyondan bazen de yaşlılıktan kaynaklanan hastalıklardan şikâyetçi olurdu. Gözlerinden rahatsız idi. Gözünden birinde akıntı vardı. Daha sonra prostat hastalığına yakalanmış, ücretle bir müddet hastanede yatmıştır (Hayri, 2010,21). Ahmed Hayri, bu hastalığından sonra Ramazan ayının 27. bir Cuma günü kendisini ziyaret edip, O’nunla beraber iftar ettiğini, kendisinde zayıflık eseri gördüğünü, bununla beraber sağlam bir hafızaya sahip olup, otuz sene evvel ayrıldığı İstanbul’daki Topkapı Kütüphanesiyle ilgili bazı bilgileri kendisine not ettirdiğini, Şevval ayında, prostat hastalığının tekrarlamasıyla bu defa İtalyan hastanesinde tedavi görüp çıktığını, son anına kadar hafızasının yerinde olduğunu söyler(Hayri,2010,21). Vefatından bir gün önce, cumartesi günü şiddetli ateş başlar, Pazar gecesi ateşi iyice artar, güçten düşer, aynı gün ikindiden sonra 71 yaşında iken vefat eder (Hayri, 2010, 21). Yine Ahmed Hayri’nin ifade ettiğine göre, vefatı esnasında yanında sadece eşinin bulunup, ruhu çıkarken fatiha okumasını vasiyet etmişti. Vasiyeti yerine getirildi. Pazartesi öğle namazından önce namazı kılındı. Namazını Arap dili fakültesi şeyhi, Şeyh Abdülcelil İsa kıldırdı. Cenazesi Karafetü’l-İmam eş-Şafii mezarlığına defnedildi (Hayri, 2010, 21).

II-ZAHİD el-KEVSERİ’NİN FETVA METODU

Bu bölümde de Kevseri’nin, fetva verirken gösterilmesi gereken hassasiyeti ve bu hususta riayet edilmesi gereken şartların neler olduğu üzerinde durulacaktır. Ancak Kevseri’nin fetva metoduna geçmeden önce fetvanın tanımı ve fetva ile ilgili kavramlar üzerinde durmanın yararlı olacağı kanaatındayız.

A-FETVA

Yiğit, delikanlı anlamındaki “feta” kelimesinden türeyen fetva kelimesi sözlükte, “bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap” manasına gelmektedir. Çoğulu “fetâvâ” veya “fetâvi” dir.

Bir fıkıh terimi olarak, lügat anlamıyla yakınlık arz eder ve bir meselenin dini hükmünü yazılı veya sözlü olarak açıklayan cevap anlamında kullanılır. Yapılan bu işe de “iftâ” denir. Örfte ise sorulan dini sorulara müftüler tarafından verilen cevaptır. Bu faaliyet ile ilgili bir takım kavramlar vardır.

Fıkhi bir meselenin hükmünü fetva vermeye yetkili kimseye sormaya İSTİFTÂ, soruyu sorup cevap isteyene MÜSTEFTİ, böyle bir soruya sözlü veya yazılı bir şekilde cevap veren kişiye MÜFTİ, sorulan bir meseleyi açıklamaya veya meselenin hükmünü sözlü veya yazılı olarak açıklamaya İFTÂ, daha çok mezhep içi ihtilaflarda kullanılan bir kavram olan, aynı konuda verilen birçok fetva içinde tercihe esas alınan görüşe MÜFTÂ BİH, fetva sorarken ve verirken müstefti ve müftinin bilmeleri ve riayet etmeleri gereken usul ve kaidelere de genellikle, ADABÜ’L-MÜFTİ, ADABÜ’L-FETVA ve RESMÜ’L-MÜFTİ tabirleri kullanılmaktadır (Bilmen, 1967, 246; Atar, 1988, 327).

Dini bir konuda soru sorma veya sorunun cevabını verme hususuna fetva kelimesinin tercih edilmesinde kelimenin Kur’anda ve hadislerdeki kullanımının etkili olduğunu belirtmemizde fayda vardır(Köse,2013,215).

Fetva kelimesi ve türevleri Kur’an-ı Kerim’de sözlük anlamına paralel olarak, görüş sorma veya görüş bildirme (Nisa 4.127.176); Kehf 18/22; Neml 27/32), soru sorma (Saffat 37.11.149), rüyayı yorumlama (Yusuf 12/41, 43, 46) anlamlarında dokuz ayette kullanılmıştır. Kelime aynı anlamda hadislerde de türevleriyle birlikte genişçe kullanılmış daha sonraki dönemlerde de fıkhi bir terim olarak literatüre girmiştir.

B-FETVA SORUMLULUĞU

Kur’an-ı Kerim geçmiş ümmetlerden bir kısmını, kendilerine gönderilen ilahi hitabı insanlara gereği gibi anlatmadıkları için “dini gizleme” günahlarıyla zikretmiş: “İndirdiğimiz açık delilleri ve hidayet yolunu gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah hem de bütün lanet ediciler lanet eder”(Bakara,2/159). Bu ayet, bildiğini gizlemenin yanlış bir hareket tarzı olduğu konusunda açık bir delildir. İlahi hitabın muhatabı olan insanlar için her zaman söz konusu olabilecek olan bu tehlike, Sahabe döneminden itibaren Hz. Allah’ın buyruğunu gizleme endişesiyle, sahip oldukları ilmi emaneti başkalarına aktarma duyarlılığı içinde ciddi bir heyecana dönüşmüştür. Bir taraftan Hz. Peygamberden bir şey işittikten sonra bunu bir başkasına, aslına bir zarar vermeden aktarma sorumluluğu, diğer taraftan dine ait bir şeyi gizlemiş olma tehdidi, bir diğer taraftan da kişinin duyduğu her şeyi doğruluğunu araştırmadan veya bilmeden bir başkasına aktarmanın mümin şahsiyetini zedeleyen bir günah olması, dini konularda ciddiyeti sürekli canlı tutan sebeplerden olmuştur.

İşte bu hassas kriterlerden dolayı Kevseri’nin eserlerinde de yer aldığı gibi, Sahabe’nin vefatlarına yakın “Eğer dini gizlememiş olma, din ile alakalı bir gerçeği gizliyor olma korkum olmasaydı, size bunu söylemezdim, rivayet etmezdim”(Kevseri, 1971, 283). sözleri dini emaneti ehline ulaştırma hassasiyetinin ifadeleridir.

Bu bakımdan fetva vermek ya da dini bir meseleyi aydınlatmak ehli açısından ne kadar büyük sevap getiriyorsa yeterli birikim ve donanımına sahip olmayanların fetva vermeye yeltenmesi de bir o kadar günahtır.

Kur’an- Kerim’de “Allah bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır”(Araf, 7/33); “Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak bu helaldir, şu da haramdır demeyin, çünkü Allah’a karşı yalan söylemiş olursunuz. Şüphesiz Allah’a karşı yalan uyduranlar hiçbir zaman kurtuluşa eremezler”(Nahl, 16/116). denilmek suretiyle kişinin yeterli bilgiye sahip olmadan dini konularda hüküm vermesinin ağır bir vebal olduğu bildirilmiştir.

Hz. Peygamber de: “Bilgisi bulunmadığı halde fetva veren onun günahını üstlenir” (Ebu Davud, 1969, ilim, 18).

“Sizin fetva vermeye en cüretkâr olanınız, cehenneme atılmaya en cesaretli olanınızdır”(Darimi, 1991,mukaddime,20).

“Yüce Allah ilmi, kulların kalbinden çekip almak şeklinde değil, âlimlerin ruhunu almak suretiyle kaldırır. Nihayet hiçbir âlim kalmayınca halk kendilerine cahil bir takım kimseleri önder edinir. Bunlara mesele sorulur. Onlar da ilimleri olmadığı halde fetva verirler de hem kendileri sapıklığa düşer, hem de diğer insanları saptırırlar”(Buhari, 1335, ilim, 34) şeklindeki hadisleriyle uyarıda bulunmuştur.

Bu sebeple âlimler bilmedikleri meseleler kendilerine getirildiğinde bilmiyorum diyebilmişler ve onun sorumluluğu altına girmemişlerdir. Aşağıda üzerinde durulacağı üzere bu konuda hassasiyet gösteren âlimlerden biri de şüphesiz çalışma konumuzu teşkil eden Zahid el-Kevseri’dir.

C-ZAHİD el-KEVSERİ'NİN FETVA HASSASİYETİ

Kendisini İslami ilimlerin her sahasında yetiştiren Kevseri'nin yaşadığı devir, İslamın başlangıcından beri Müslümanların inandığı, ciddi olarak hiç de şüphe karıştırılmadan kabul ettikleri nice meselelerin zamanımızda da olduğu gibi tartışılmaya başlandığı, ehil olan-olmayan bir kısım insanların dini konularda söz söylediği devirdir. Kader meselesi, cennet ve cehennem ebediliği, İsa Aleyhisselamın nüzülü, tevessül, kabir ziyareti, şefaahat, miraç ve keyfiyeti, din-bilim ilişkisi ve talak konusu tartışmaya açılan meselelerden bir kısmıydı. Ne yazık ki zamanımızda bunlara yenileri de eklenerek aynı konular tartışılmaya ve milletin zihni bulandırılmaya devam edilmektedir.

Kevseri, böyle bir zamanda ve zeminde söz söylemeye başlamıştır. O'nun bu meselelere yaklaşımını özetlemek gerekirse şöyle diyebiliriz. "O, ne birilerine yaranmak için, ne de birilerini kızdırmak için söz söylemiş, İslam'ın ana kaynaklarına olan vukufuyeti ve bunlara karşı eşsiz itimadı ile büyük bir özgüven içerisinde, körü körüne değil, delile dayanarak gerek eserler yazmak suretiyle gerekse değişik dergilerde makaleler yazarak tüm tartışmalara cevap vermiştir". Kevseri'nin biyografisine dair elimizdeki en geniş çalışma yukarıda da belirtildiği gibi, öğrencisi Ahmed Hayri'nin kaleme aldığı "el-İmam el-Kevseri" isimli eseridir. Bu eserde geçen 53 eserden 18'nin reddiye tarzında oluşu, ayrıca kaleme aldığı makalelerin belli bir bölümünün tartışmalara cevap mahiyetinde oluşu, Kevseri'nin bu özelliğini göstermektedir.

Verdiğimiz bu kısa bilgiden de anlaşılacağı üzere Kevseri, fetva verecek bir kişinin dikkat edeceği en önemli hususun, İslam'ın başlangıcından beri Müslümanların inana geldiği, hiç şüphe karıştırılmadan kabul ettikleri konulara hassasiyet gösterip, İslam'ı yanlış anlamaya sebep olacak, Müslümanların kafasını karıştıracak, onların dine karşı bakışını zedeleyecek tavırlardan kaçınmasıdır.

Kevseri'nin fetva ile ilgili olarak üzerinde durduğu en önemli ikinci husus da yukarıda fetva verme sorumluluğu ile ilgili yer verdiğimiz ayetler ve hadislerden hareketle, gerekmedikçe fetva vermeye cüret edilmemesidir. Eserlerinde gerek sahabenin gerekse daha sonraki âlimlerin bu konudaki hassasiyetlerinden örnekler vermektedir. Biz de burada onların bu konudaki hassasiyetlerini ifade eden örneklerle yer vermek isteriz.

Kevseri, el-İşfak ale Ahkami't-Talak isimli eserinin sonunda bu konuya özel bir yer ayırarak (كَلِمَةُ فِي الْإِفْتَاءِ) başlığı altında birçok örnek vermiştir.

Kevseri'nin kaydettiğine göre "Süfyan-ı Sevri'ye (161/778) zamanında muhaddislerin çokluğu hatırlatılınca, şöyle cevap vermiştir. Kaptanlar çoğalınca gemi batır". Kevseri eserinde bunu zikrettikten sonra, (kendi zamanını kast ederek) bu günlerde fetva verenlerin çokluğu hususunda "sen de aynı şekilde söyle" diyerek aynı konuya dikkat çekmiştir (Kevseri 2010, 283).

Kevseri, Kur'an'ın inişine şahitlik yapan, dini ilimleri bizzat Hz. Peygamberden alan Sahabe'nin fetva vermekten korktuğunu, hataya düşmemek için kendilerine sorulan meselelerin cevabını birbirlerine havale ettiği söyler ve Ashabtan Zeyd b. Erkam'a (68/690) altın alım -satımı ile ilgili bir mesele sorulduğunda, siz onu Bera b. Azibe (72/694) sorun dediğini, Bera b. Azibe sorulunca da siz onu Zeyd'e sorun dediğini nakleder (Kevseri, 2010, 283).

Kevseri'nin eserinde bu konuda verdiği bir başka örnek ise, konu ile alakalı olarak meşhur hadis âlimi Abdurrahman b. Ebi Leyla'nın (148/765) Sahabe'nin hassasiyeti hakkında zikrettiği şu bilgidir. Abdurrahman b. Ebi leyla der ki, "Ben bu mescidde ensardan yüz yirmi kadar sahabe ile karşılaştım. Onlardan birinin konuşmasını istesiniz o sizi, başka bir arkadaşına yönlendirir ve cevap vermeye yanaşmazdı. Bir fetva sorsanız, sizi başka birine havale ederdi" (Kevseri, 2010, 283).

Kevseri, sahabenin konu ile ilgili hassasiyetini belirttikten sonra, dini konulardaki dikkat ve ciddiyetin tabiiinde de görüldüğünü örnekleri ile ele alır.

"Şa'bi'ye (103/712) size herhangi mesele sorulduğunda nasıl hareket edersiniz diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir. Bizden birine bir mesele sorulduğunda, soru sorulan kişi cevap vermezdi, arkadaşına bu soruya sen cevap ver derdi. O bir başka arkadaşına havale eder, o da bir başka arkadaşına havale eder, soru en son, ilk başta sorulana dönerdi" (Kevseri, 2010, 283).

Kevseri, büyük imamlardan birinin (Ebu Hanife olduğu söylenir), "Eğer ilmin zayi olmasından korkmasaydım, hiçbir kimseye fetva vermezdim çünkü verilen fetva birilerini mutlu ediyor fakat vebali bize kalıyor" dediğini naklettikten sonra, şu tespitte bulunur. Geçmiş ulema eğer ilmin gizlenme günahından korkmasaydı bir defa olsun fetva vermeye teşebbüs etmezlerdi (Kevseri, 2010, 283). Bu konuda ilk devir âlimlerinden fetva vermekten kaçındığına dair çok rivayet olduğunu söyler (Kevseri, 2010, 283).

Kevseri'ye göre, İmam Malik (179/795) de aynı korku ve endişeyi ifade eder. "Bir meseleyle karşı karşıya kalan kişi, ahirette bunun vebalini düşünerek hareket etsin, cevap verecekse ona göre versin". İmam

malik böyle bir hassasiyete dikkat çekerken Medine’de kendisinden önceki âlimlerle ilgili gördüklerini nakleder. “ Bir şeyin helal veya haram olup olmadığı şeklindeki sorulara cevabın ağırlığından daima korkarım. Çünkü bu, Allah’ın hükmü hususunda söz söylemektir. Medine’de biz öyle ilim adamları gördük ki, kendilerine böyle bir soru sorsanız, sanki onları ölümün önüne atmış gibi olursunuz. Mutlaka cevap vermeleri gerekir, “helal bellidir, haram da bellidir. Ama bana soruyorsan ben, bu konuyu şu yönden iyi görmüyorum, şu yönden de uygun görüyorum. Fakat iş helal veya haram demeye gelince bu, Allah’ın dini konusunda haddimizi aşmak olur. Helal Allah ve Resulünün helal dediği şeyler, haram da Onların haram dediğidir”. Şeklinde cevap verirlerdi (Kevseri, Makamat, 664).

Kevseri, İmam Malik’in fetva vermedeki hassasiyetini bir misal ile şöyle anlatır. İbn Abdü’l-Berr, Abdurrahman b. Mehdî’den nakleder. İmam Malik’in yanında idik. Birisi geldi ve ey İmam, beni halkım, bir mesele sormak için sana gönderdi. Altı aydır yollardayım, dedi. İmam Malik, buyurun dedikten sonra, gelen adam soracağı soruları kendisine sordu. İmam Malik, bazı sorulara ben bunu bilmiyorum şeklinde cevap verdi. Adam bu cevap karşısında çok şaşırıp ve ben şimdi halkıma varınca ne diyeceğim dediğinde, İmam Malik, “onlara, İmam malik bunun cevabını bilmiyormuş dersin, dedi (Kevseri, Makamat, 662).

Kevseri, eserlerinde Sahabenin ve daha sonraki ilim erbabının fetva vermedeki hassasiyetlerini örnekler vererek naklettikten sonra zamanındaki durumu şöyle ifade eder. " Fakat bu gün bunun tam aksini görüyoruz. İnsanlar fetva vermekte birbirleriyle yarışıyor. Bütün dergi ve gazetelerde birçok meselenin fetvasına rastlamak mümkün. Mezhep tanımayan bir kısım insanların düzenlediği sohbet meclislerinde gerek fıkıh, gerekse akait konularında fetva verilmektedir. Öyle ki, basit bir yazar bile en derin meselelerde insanlara fetva vermekte sakınca görmez”(Kevseri, 2010, 283).

Zahid el-Kevseri, görüldüğü gibi zaruri olmadığı müddetçe fetva vermeye yeltenmemek gerektiğini ifade ettikten sonra, hangi mezhepten olursa olsun fetva vermeye ehil olan kişilerin de meseledeki farklı görüşleri zikretmeksizin, soru soran kişinin mezhebinde sahih ve müftabih olan tek görüşü söylemesi gerekir, çünkü farklı görüşleri zikretmek, fetva isteyen kişiyi tereddüde sevk etmekten başka bir şey değildir, hâlbuki fetva vermektense gaye, muhatabı tereddüde sevk etmek değil, tereddüden kurtarmaktır, der (Kevseri,2010,286).

Kevseri, konunun fetva verme ve yargılama usulüne dair yazılan Resmü’l-müfti ve Edebü’l-kaza kitaplarında açıklandığını söyler ve bir müftünün, soru soran kişiye, “ bu konuda İmam Şafi’nin (204/820) biri, eski mezhebi biri de yeni mezhebinde olmak üzere iki görüşü var veya İmam Malik’ten mesela, İbn Kasım (191/807), Eşheb (204/819), İbn Macişun (212/827), Leysi (234/827), Abdülmelik b. Habib (238/829) ve Utbi’den (255/869) altı rivayet var veya bu konuda Ebu Hanife’nin mezhebinde, zahiru’r-rivaye, nadiru’r-rivaye, Ebu Yusuf’un (182/789) kavli, Muhammed’in (189/805) ve Züfer’in (158/775) kavli olmak üzere beş görüş var veya bu konuda er-Rivayetü’l-Kübra isimli kitapta Ahmed b. Hanbel’den (241/855) on rivayet var demesi caiz değildir. Çünkü asırlar boyu bu mezheplerin mensubu olan imamlar meseleler hakkında sahih olan görüşü araştırıp fetva vermek için tek bir görüşü belirtmişlerdir, der (Kevseri, 2010, 286).

Kevseri’ye göre, fetva verecek müftünün, muteber olan kitaplara müracaat edip, konu ile ilgili sahih görüş ile fetva vermesi gerekir (Kevseri, 2010, 286).

SONUÇ

Rusya’nın zulmünden dolayı Kafkasya’dan Türkiye’ye göç etmek zorunda bırakılan bir aileye mensup olan Kevseri, 1879 yılında Düzcce’de doğdu. İlk eğitimini babasından alan Kevseri, Rüşdiyeyi bitirdikten sonra medrese tahsili için İstanbul’a gitti. Kazasker Hasan Efendi’nin yaptırdığı medreseye intisap ederek yaklaşık on sene, devrin meşhur âlimlerinden ders aldı ve İslami ilimlerin her sahasında söz sahibi oldu. Yirmi altı yaşında medrese tahsilini tamamlayarak müderrislik imtihanlarına girme hakkını elde etti. Zamanı gelince sınavlara girdi ve müderrislik sınavını elde edip Fatih Camiinde ders vermeye başladı. Daha sonra Kastamonu’da yeni açılan bir medreseyi geliştirmek için oraya gönderildi. Üç sene sonra tekrar İstanbul’a dönen Kevseri, sırasıyla Daru’ş-Şafaka medresesinde ve Medresetü’l-Mütehasısında vazife aldı. Şeyhulislam yardımcılığında bulundu. Göreve geldiği günden beri İttihatçılarla karşı karşıya gelen Kevseri, hak bildiği davayı savunmaktan hiçbir zaman geri kalmadı. Tutuklanacağı haberini alınca ailesini Türkiye’de bırakarak Mısır’a hicret etti. Bu esnada iki kere Şam’a gitti. Ailesini geçindirebilecek bir iş bulunca ailesini de Mısır’a getirtti.

Kevseri, çeşitli sahalarda eserler yazdı. Değişik dergilerde makaleler kaleme aldı. Yazdığı eser ve makalelerde üzerinde durduğu konulardan biri de fetva vermede gösterdiği hassasiyettir. Kevseri’ye göre bir kişi fetva vermeye ehil de olsa, zaruri olmadıkça fetva vermeye yeltenmemeli, fetva vermesi halinde de fetva soran kişiye, mezhebinin mesele hakkında müftabih olan görüşünü söylemeli, mezhepteki farklı

görüşleri söyleyerek soru soran kişiye tereddüde sevk etmemeli ve müftü fetva verirken muteber olan kitaplara müracaat etmeli ve sahih olan görüşle fetva vermelidir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Hayri, (2010). el-İmamü'l-Kevseri. İçinde el-Fıkhu ve Usulü'l-Fıkh min A'mali'l-İmam Muhammed Zahid el-Kevseri. Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Atar, Fahreddin (1988). *Fıkıh Usulü*. İstanbul: İfav.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (1967). Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (1992). *el-Camiu's-Sahih*. İstanbul: Çağrı yayınları.
- Çayiroğlu, Yüksel (2008). *Zahid el-Kevseri ve Fıkıh Düşüncesi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Darimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (1991). *es-Sünen*. nşr. Mustafa Dibel-Buga, Beyrut.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani (1969). *es-Sünen*. nşr. İzzet Ubeyd ed-De'as-Adil es-Seyyid, Hıms.
- Ebu Zehre, Muhammed (2010). el-İmamü'l-Kevseri. İçinde el-Fıkhu ve Usulü'l-Fıkh min A'mali'l-İmam Muhammed Zahid el-Kevseri. Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kevseri, Muhammed Zahid (1989). İrgamü'l-Merid, Hakikat Kitabevi, İstanbul.
- Kevseri, Muhammed Zahid (2010). el-İşfak ale Ahkamı't-Talak. *el-Fıkhu ve Usulü'l-Fıkh min A'mali'l-İmam Zahid Muhammed el-Kevseri*. Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kevseri, Muhammed Zahid (tsz.). *el-Makalat*. Kahire: Matbaatü'l-Envar.
- Köse, Saffet (2013). İslam Hukukuna Giriş. İstanbul: Hikmet Evi Yayınları.
- Sifil, Ebubekir (2005). Muhammed zahid el-Kevseri. *Ehli Sünneti Mudafaa ve Bid'atleri Tenkid-Makaleler-İncelemeler*, İstanbul.
- Şener, Abdülkadir- Sofuoğlu, Cemal (1991). *Hanefi Fıkıhının Esasları (Kevseri'nin Fıkhu Ehli'l Irak ve Hadisühüm İsimli Eserinin Tercümesi)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özafşar, Mehmed Emin (1996). Muhammed Zahid el-Kevseri Hayatı Eserleri Tesirleri. *Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul: Seha Yayınevi.
- Verim, Osman (2005). *Muhammed Zahid el-Kevseri'nin Hayatı, Eserleri ve Kelami Görüşleri*. Basılmamış Yüksek İisans tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçınkaya, Naci (2013). *20.Yüzyıl Başlarında İslam Hukukunda Talak (Boşama) Tartışmaları-Ahmed Muhammed Şakir ve Zahid el-Kevseri Örneği*. Hitit Üniversitesi.
- Yargı, Mehmet Ali (2005). Muhammed Zahid el-Kevseri Hayatı, Eserleri ve Fıkhi Görüşleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*.
- Yavuz, Yusuf Şevki (1981). Zahid el-Kevseri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.